

Stevo M. Lapčević^[1]

Múzeum Srijemu
Srijemska Mitrovica (Srbsko)

UDC 061.237:797(497.113)(091)
323.1(=163.41:=162.4)(497.113)
Originálny vedecký článok
Priятý: 19.1.2026
Akceptovaný: 8.4.2026
doi: 10.5937/napredak7-64193

Úloha Slovákov v rozvoji staropazovského sokolstva: jednota pod slovanskou zástavou

Abstrakt: Autor poukazuje na úlohu, ktorú zohrali členovia Slovenského sokola v Starej Pazove ako prvého sokolského spolku slovenského národa na území Rakúsko-Uhorska pri rozvoji sokolského hnutia a tým aj pri posilňovaní srbsko-slovenských vzťahov v Srijeme a Vojvodine.

S týmto cieľom autor zobrazuje prehľad aktivít Slovenského sokola a Slovákov, príslušníkov Sokolského spolku Stará Pazova, pričom kladie osobitný dôraz najprv na spoločné srbsko-slovenské aktivity pri vytváraní tohto združenia, potom na ich rýchle zjednotenie do juhoslovanskej sokolskej organizácie a nakoniec na stavebné úsilie, ktoré viedlo k výstavbe Sokolského domu, veľkolepého pamätníka Srbov a Slovákov, dobrovoľníkov Veľkej vojny a k umiestneniu pamätnej tabule na počesť Tomáša Garrigue Masaryka a kráľa Aleksandra Karađorđevića.

V súlade s tým autor naznačuje aj možné smery ďalšej srbsko-slovenskej spolupráce prostredníctvom obnovenia ak nie sokolského hnutia na starých základoch tak aspoň sokolského ducha vzájomnej jednoty a osobného úsilia pre blaho spoločnosti.

Kľúčové slová: Srbi, Slováci, Srijem, Sokoli, Masaryk, sloboda, jednota

1. Úvod: Kultúrny a spoločenský boj za politické práva

Prebúdzanie národného vedomia v 19. storočí, ktoré sprevádzalo čoraz výraznejšie občianske sebauvedomenie, začalo od základov meniť pohľad na život širších spoločenských vrstiev v slovanskej časti

Rakúsko-Uhorska. Výsledkom bol vznik početných združení, kultúrnych (ako čítarne), speváckych (ako cirkevné, roľnícke, remeselnícke družstvá), humanitárnych (ako ženské dobročinné spolky, z ktorých neskôr vznikli ďalšie podobné organizácie) a športových, medzi ktorými boli najdôležitejšie sokolské spolky. Tieto boli založené na súkromnom základe, čiže na osobnej vôli a nasadení jednotlivcov (Popov, 2010, s. 493).

[1] lapcevicst@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-1560-3079>

Ich náhly vznik a relatívne rýchle rozšírenie boli hlavnou črtou spoločenského života v Srieme najmä v posledných dvoch desaťročiach 19. storočia. Keďže tento jav nebol obmedzený len na Srieim ani na Srbov, je nevyhnutné identifikovať hlavné činitele, ktoré naň vplývali. Podľa nášho názoru za tým stoja tri kľúčové dôvody: 1) industrializácia a vstup nižších spoločenských vrstiev na politickú scénu v dôsledku všeobecného vzostupu liberalizmu a nacionalizmu,^[2] ktoré boli na rozdiel od konzervativizmu otvorenejšie k účasti nižších vrstiev v politických orgánoch a verejnom spoločenskom živote v širšom európskom priestore a rastúci záujem vyšších spoločenských vrstiev, obchodníkov, remeselníkov a inteligencie o tento typ aktivizmu, a to ako z osobného/skupinového záujmu, tak aj z vlastného altruizmu; 2) skutočnosť, že Slovania, a následne aj Srbi a Slováci v Rakúsko-Uhorsku žili v krajine, ktorú nevnímali ani ako svoju, ani ako slobodnú, si vyžadovala určitú formu sebaorganizácie, ktorá sa spočiatku prejavovala v politickej sfére prostredníctvom vytvárania rôznych strán a hnutí, ktorých cieľ sa postupne posúval od boja za zachovanie identity až po úplnú národnú emancipáciu. Tento vývoj sa potom preniesol na širokú škálu rôznych združení, ktoré na základe konceptu súkromného angažmánu pochopeného ako prejav osobnej vôle, osobného úsilia, odhodlania a nasadenia, vytvárali voči štátu a jeho inštitúciám úplne špecifické, paralelné spôsoby práce. Nešlo len o spoločensko-kultúrne aktivity, ale aj o politický

charakter, stelesnený v potrebe dosiahnuť plnú politickú emancipáciu pre tých, ktorým je pomoc najviac potrebná. Tým sa na jednej strane dosahovalo, že boli v službe blížnemu a na druhej strane sa zachovávala samostatnosť voči cudzineckej moci a takto sa prejavovala národná svojbytnosť a dokazovala schopnosť sebestačnosti; 3) ako špecifický sriemsky dôvod, ktorý viedol k vzniku týchto spolkov, môžeme uviesť zrušenie Vojenskej hranice (1873) a rozvoj civilných orgánov správy, čo zásadne zmenilo nielen urbanistický výhľad pohraničných miest, ale aj zvyky ich obyvateľov, ktorí v posledných desaťročiach 19. storočia súťažili s tými komunálnymi spoločenstvami Srieimu (a monarchie), ktoré už existovali ako slobodné kráľovské mestá.

Práve tieto tri činitele sa v polovici 19. storočia prelínali aj v Starej Pazove, kde Srbi a Slováci vynaložili veľké úsilie na prebudenie národného vedomia a stali sa čoraz aktívnejšími, predovšetkým na kultúrnom poli. Prvou kultúrnou inštitúciou, ktorú pazovskí Srbi a Slováci spoločne vytvorili, bola Pospolitá čítareň. V okamihu jej založenia, 12. júla 1878, stál na jej čele Slovák Vladimír Hurban, ktorého o dve roky neskôr nahradil Nikola Petrović (Janko, 1991, s. 45).

Onedlho spoločným srbsko-slovenským úsilím v roku 1891 Pazovčania založili ďalšie spoločné združenie – Dobrovoľný hasičský spolok (Janko, 1991, s. 47). O desať rokov neskôr, v januári 1902, Slováci usporiadali svoju prvú zábavu v slovenskom jazyku a už o rok zorganizovali aj prvé di-

[2] Lepšie povedané masového nacionalizmu, pre ktorý Milorad Ekmečić konštatuje, že základná hodnota vznikla na prelome storočí. Tento nacionalizmus nepredstavuje len šírenie myšlienky o jednotnej histórii a snahách, ale na spoločensko-politickú scénu uvádza národ so svojím jazykom, jeho (či písanou či ústnou) literatúrou a konečne zvykmi, ktoré sa stávajú integrálnou súčasťou rôznych ideológií, teda spoločensko-kultúrnych snáh (Viac o tom v: Ekmečić, 2021).

vadelné predstavenie v slovenčine. Samostatnú čítareň si Slováci založili v roku 1905, no tá pod tlakom úradov po troch rokoch prestala fungovať a aktivity sa obnovili až po skončení Veľkej vojny (Janko, 1991, s. 46).

Srbský ženský dobročinný spolok bol založený v roku 1904 (Janko, 1991, s. 47) a o dva roky neskôr získala Pazova svoju pobočku Srbského sokola, čím boli položené základy pre vytvorenie slovenského spolku. Skutočnosť, že pri jeho založení participovali najvýznamnejšie osobnosti slovenského spoločenského, národného a kultúrneho života v Pazove, ktoré mu určovali smer činnosti a definovali ciele, urobila zo sokolstva najdôležitejší prejav slovenských túžob – jednak po národnej emancipácii v rámci Rakúsko-Uhorska, ako aj po všeslovanskej jednote.

2. Sokolstvo: v hľadaní „úplného človeka“

Sokoly predstavujú slovanskú kultúrnu a národnoslobodzovaciú organizáciu s liberálnym a antiklerikálnym zameraním, ktorá vznikla v Česku v roku 1862 pod vedením a ideovým usmernením Dr. Miroslava Tyrša (Žutić, 2005, s. 155).

„V snahe združiť všetky slovanské národy sa Sokoli odvolávali na liberálne heslá Francúzskej revolúcie a združovali členstvo rôznych vierovyznaní a stavov. V dôsledku nemožnosti vytvoriť slovanské vojenské jednotky (národné gardy) v Rakúsko-Uhorsku si sokolskí predáci stanovili úlohu spojiť slovanské národy (sokolská myšlienka všeslovanstva), aby ich pripravili

na boj za dosiahnutie ‚územnej a duchovnej slobody‘. Sokolské hnutie sa z Čiech rýchlo šírilo do slovanských krajov Rakúsko-Uhorska“ (Žutić, 2005, s. 155).

Vďaka svojmu jasnému rytierskemu zameraniu a pripravenosti na aktívnu činnosť v kultúrnej a spoločenskej oblasti sa sokolstvo veľmi rýchlo stalo významnou „revolučnou silou národnej energie“, akousi „kolískou slobody a samostatnosti“, v ktorej vyrastali generácie, ktoré si boli vedomé, že slovanské národy nemajú budúcnosť, pokiaľ sa neoslobodia spod rakúsko-uhorskej nadvlády (čo sa považovalo za počiatočnú pozíciu, avšak nie za konečný cieľ) pokiaľ túto slobodu nezakotvia do všeslovanskej jednoty (Brozović, 1935, s. 9).

Zvoliac si meno Sokol inšpirované srbskou epickou poéziou organizácia naznačila jasný smer svojho smerovania. Na tento v podstate revolučný smer poukazovali aj červené garibaldiovské košeľe, ktoré nosili členovia spolku a ktoré svedčili o jednoznačnom národnom zameraní. Rovnošata ďalej pozostávala z červeno-čiernej čiapky prevzatej z juhoslovanských dinárskych oblastí (zdobenej sokolím pierkom) a bundy s prvkami ľudových motívov, čo výrečne dosvedčovalo o všeslovanskej myšlienke hnutia, ktoré na zlome storočí obsadilo jedno z najdôležitejších miest v slovanskom obrodení (Brozović, 1935, s. 155-158).

V politickom zmysle sa sokolstvo riadi dvomi zásadnými princípmi: nacionalizmom a demokraciou, zatiaľ čo si v spoločenských a kultúrnych záležitostiach od svojich členov vyžaduje úplnú oddanosť spoločenstvu a opovrhnutie osobným prospechom a slávou. V duchovnom zmysle sa Sokoli usilujú o vytvorenie „úplného človeka“, akéhosi

nového, etického človeka, ktorý vznikol spojením duchovnej a fyzickej krásy. Prvá sa buduje morálnym zdokonaľovaním, druhá prostredníctvom gymnastiky, ktorá tak pre sokolov nadobúda oveľa väčší význam než len obyčajné telesné cvičenie.

„Tyršovo sokolstvo je harmonická zhoda a súlad našich snáh po morálnom a fyzickom pokroku: morálny pokrok prináša bohatstvo nášho vnútorného sveta, ktorého viditeľným prejavom je forma, pružnosť a pohyb zdravého tela, zatiaľ čo fyzická zdatnosť dáva našej duši odvalu, sebapoznanie, rozhodnosť, veselosť, zmysel pre užívanie všetkých plodov vedy a umenia, dáva jej nezmazateľné črty významnosti a oblieka ju predovšetkým do žiarivého a nepreniknuteľného štítu národnej a vlasteneckej slobody“ (Brozović, 1935, s. 10).

Medzi Slovanmi v Rakúsko-Uhorsku sa sokolské spolky objavili v roku 1863, a to najprv medzi Slovincami. Krátko na to medzi Chorvátmi v roku 1874, a už o štyri roky neskôr ako prejav spoločného úsilia o zachovanie slovanskej identity vznikol Chorvátsko-slovinský sokolský zväz. Medzi Srbmi sa sokolské hnutie objavilo najprv v Srbskom kráľovstve na konci 19. storočia, no ako organizované hnutie s jasným sokolským charakterom spolok bol založený v rokoch 1904 – 1905 v Srijeme, v Srijemských Karlovciah^[3], kde Dr. Laza Popović veľmi rýchlo vytvoril aj Fruškohorskú župu, z ktorej krátko potom vyrástla Krajišská župa určená pre členov hnutia združených v spolkoch z oblastí Bosny a Hercegoviny a západosrbských etnických území (Slavónsko, Banija, Kordun, Lika, Dalmácia) (Dimić, 2016, s. 14).

Ako všeslovanské sokolské hnutie malo svoje všeobecné zásady, ktoré sa potom v praxi prispôbovali jednotlivým národným spolkom v súlade s okolnosťami, v ktorých pôsobili a kultúrnym vzorcom, ktoré ich formovali. Pre všetky platil spoločný cieľ – nie národné a sociálne oslobodenie, ale vytvorenie „úplného človeka“. Tomuto poslaniu, ako sa uvádza aj v *Pokynoch pre nových členov a budúce generácie*, ktoré v roku 1931 vydal Sokolský spolok Belehrad I, boli podriadené všetky ďalšie úlohy a úsilie, považované za nevyhnutný predpoklad dosiahnutia tohto oveľa vyššieho cieľa.

„Z jednotlivca sokolstvo vytvára Sokola, čo znamená pravého človeka. Byť skutočným Sokolom znamená byť lepší ako dobrý, ktorý nie je Sokol, byť vždy príkladom a vodcom národa, byť zdravý, silný, čestný, krásny, bezúhonný, pracovitý, nesebecký, disciplinovaný, družný, dobrý k blízkym – skrátka byť krásny a čistý všade a vždy...“

...Sokolstvo ti dáva príležitosti na rozvoj vo všetkých smeroch, ktoré vyžaduje mladý organizmus. Pracuj na tom, aby si čo najúspešnejšie a čo najistejšie rozvíjal v sebe sokolské obdobie, lebo keď sú lepší jednotlivci, je lepšia aj komunita – spoločenská.

„Jednotlivec nič, celok všetko“ píše na sokolskej zástave. Len zhodná a organizovaná komunita je schopná tvoriť hodnotné diela. Harmónia celku predstavuje aj harmóniu osobnosti, upevne-

[3] Srbský sokol bol založený v roku 1904 v Srijemských Karlovciah na iniciatívu, ktorú na zhromaždení Srbskej akademickej mládeže o rok predtým spoločne predložili Dr. Laza Popović a Milan Teodorović.

Stevo M. Lapčević

Úloha Slovákov v rozvoji staropazovského sokolstva: jednota pod slovanskou zástavou

Výbor staropazovského Sokolského spolku pred pamätníkom dobrovoľníkom, hrdinom Veľkej vojny, neskoré dvadsiate roky minulého storočia

Foto: súkromný archív autora

| 151

nie a rozvoj vlastného charakteru“ (*Pokyny pre nové členstvo a budúce generácie*, 1932, s. 4-5).

Na naplnení týchto úloh, na posilňovaní osobného charakteru a spolupatričnosti, najprv v podmienkach života v cudzom, potom aj vo vlastnom štáte, v prvej polovici minulého storočia pretrvávali aj Slováci, členovia pôvodne slovenského, potom srbsko-slovenského a nakoniec juhoslovanského Sokola v Starej Pazove.

3. Srbsko-slovenské sokolské vzťahy v Starej Pazove

3.1. Od založenia po zjednotenie so srbským spolkom

Srbský sokol v Starej Pazove bol založený 15. augusta 1906 vďaka úsiliu Dr. Jovana Barača miestneho lekára a Jovana Vučkovića účtovníka pazovskej sporiteľne. Prvé vedenie pazovského spolku bolo

zložené 3. 12. 1906 a za starešinu spolku bol zvolený Dr. Barac (*Pamätnica Sokolského spolku Stará Pazova 1906 – 1931*, 1931, s. 9).

O šesť rokov neskôr nasledujúc príklad Srbov, ktorí medzitým založili svoju Fruškohorskú župu, resp. Krajišskú župu, vstúpia do procesu vytvárania vlastného spolku aj Slováci zo širšieho vojvodinského priestoru. Takže okrem Pazovčanov vynakladajú významné úsilie na organizáciu Sokola aj Slováci z Báčskeho Petrovca, ktorí podľa Jána Babiaka podali svoj návrh na schválenie pravidiel bezprostredne po Pazovčanoch (1912), no kompetentné úrady ich zamietli ako neprijateľné a nebezpečné pre uhorské záujmy kvôli obmedzujúcej politike Maďarov voči Slovákom^[4] (Babiak, 2021, s. 23-24).

Situácia, v ktorej sa ocitli Kysáčania a Petrovčania, je len odzrkadlením politiky, ktorú maďarské vrchnosti uplatňovali voči snahám Slovákov o národnú emancipáciu na celom uhorskom území Duálnej monarchie. Prvý pokus o organizáciu Sokola na Hornej zemi, na území dnešného Slovenska, sa uskutočnil v roku 1863, len rok po založení českého združenia v Prahe, keď v Turčianskom Svätom Martine vznikol prvý slovenský sokolský spolok. To, čo bolo Čechom dovolené (možno aj v dôsledku odlišného postoja nemeckého elementu voči nim), neplatilo pre Slovákov a tak vôľou Maďarov bol tento spolok zrušený.

„Jeho predáci boli nútení pred tyranskými prenasledovaniami odísť do Spojených štátov Severnej Ameriky a v Chicagu, v slobodnej krajine, kde našli svojich krajanov, znovu založili Slovenský sokolský spolok, z ktorého potom v Amerike vzniklo mnoho slovenských sokolských spolkov s vojenskými župami (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 12).

Druhý pokus Slovákov nájsť si svoje miesto v sokolskej komunite na území Rakúsko-Uhorska sa uskutočnil v roku 1896 po založení českého spolku pre Moravu a Sliezsko, keď bola dovtedajšia Česká sokolská obec premenovaná na československú. Bohužiaľ ani tento pokus nebol úspešný, pretože návrh bol po niekoľkých rokoch posudzovania nakoniec zamietnutý. S príchodom 20. storočia sa vrátilo pôvodné meno, hoci v zväze popri Čechoch pôsobil a cvičil väčší počet Slovákov (Brozovič, 1935, s. 165-166).

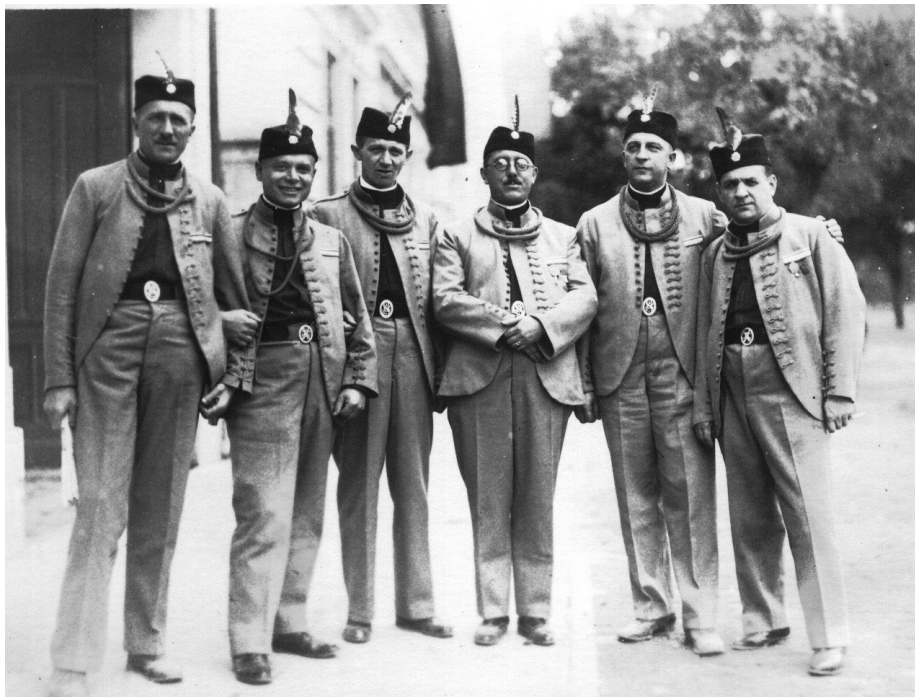
To, čo sa Slovákom nepodarilo v Uhorsku, podarilo sa ich krajanom v Starej Pazove, pretože Chorvátske kráľovstvo a Slavónsko malo v tomto zmysle o niečo menej prísnu politiku, najmä pokiaľ šlo o možnosť organizovania sa Slovanov v kultúrnych, spoločenských a športových spolkoch^[5]. Prvé

[4] Rovnako to bolo aj v Kysáci, kde bolo združenie – podobne ako petrovské – založené až po prvej svetovej vojne. Tieto združenia boli krátkodobé, pretože sa už veľmi skoro, v rokoch 1919 – 1920, zlúčili so srbskými spolkami. Po reorganizácii juhoslovanského sokolstva pripadli Kysáčania a Petrovčania k novosadskej župe Svetozara Miletica.

[5] Dôvody na to boli početné. Predovšetkým samotní Chorváti boli vystavení maďarskému nátlaku, takže si odpor proti maďarizácii vyžadoval miernejšiu politiku voči súkmeňovcom – Slovanom. Na druhej strane v niektorých častiach Sríemu, ako napríklad v Rume, boli Slovania, predovšetkým Chorváti (vďaka tomu, že boli tiež rímski katolíci), vystavení značnému tlaku Nemcov, čo si vyžadovalo spoluprácu (z ktorej napríklad v prvom desaťročí minulého storočia v Rume vyrástol veľkolepý Chorvátsky dom, čiže sokolský dom miestneho Chorvátskeho sokola, úmyselne postavený v prevažne nemeckej štvrti mesta).

Stevo M. Lapčević

Úloha Slovákov v rozvoji staropazovského sokolstva: jednota pod slovanskou zástavou

Správa Sokolského spolku Stará Pazova pri posviacke vlajky spolku

Foto: súkromný archív autora

stretnutia pazovských Slovákov s cieľom založiť Slovenský sokol sa uskutočnili začiatkom roku 1910 a viedol ich učiteľ, správca Štátnej školy so slovenským vyučovacím jazykom v Boľovciach Pavel Zloch. Pri tejto príležitosti pazovskí Slováci napísali list, ktorý poslali do Chicaga a informovali tamajší spolok, že čoskoro vznikne prvý slovenský sokolský spolok v Rakúsko-Uhorsku, čo sa napokon aj stalo v máji o dva roky neskôr.

„V máji 1912 bolo zvolané zakladajúce zhromaždenie v hostinci brata Ilića Žarka, na ktorom sa zúčastnilo asi 50 novopazovských Slovákov. Pod vedením brata Galantu Jaroslava bol zvolený výbor, do ktorého vošli: ako starosta Galanta Jaroslav, tajomník Hurban K. Vladimír, ev. kaplán, pokladník, Kamenár Miloslav učiteľ, náčelník brat Zloch Pavel a členovia výboru: pok. Čmelík Janko obecný pokladník, Mendan

Nakoniec na túto politiku v rokoch pred Veľkou vojnou významne vplývala činnosť Josipa Juraja Strossmayera, ako aj celková činnosť chorvátsko-srbskej koalície.

Členovia staropazovského Sokolského spolku so sokolkami oblečenými v slovenskom ľudovom kroji.

Foto: súkromný archív autora

Samko obch. pomocník, Vereš Martin roľník, Forgáč Jozef krajčír, Mendšan Pavel strojník a Špicki-Šagi Jozef priemyselník“ (*Pamätnica Sokolského spolku Stará Pazova 1906 – 1931*, 1931, s. 12).

Po tom ako zhromaždenie zvolilo vedenie a potvrdilo pravidlá staropazovskí slovenskí sokoli znovu poslali list do Chicaga. Vedenie ho prijalo a začlenilo do svojej Chicagskej župy. Ako znamenie úcty a dobrej vôle vedenie župy poslalo Pazovčanom pomoc vo forme daru vtedy mimoriadne hodnot-

ných 1 000 dolárov (*Pamätnica Sokolského spolku Stará Pazova 1906 – 1931*, 1931, s. 13).

Avšak okrem tejto pomoci boli pre činnosť pazovského Slovenského sokola rovnako dôležité aj úzke vzťahy so srbským spolkom. Spoločné cvičenia a spolupráca na kultúrnom poli umožňovali rýchly rast organizácie, ktorá s podporou z Chicaga tesne pred Veľkou vojnou uvažovala o kúpe „osobitnej budovy pre Sokolský dom“, čo by sa aj uskutočnilo, keby sa dejiny neubrali úplne iným smerom (*Pamätnica Sokolského spolku Stará Pazova 1906 – 1931*, 1931, s. 13).

Výstrely Gavrila Principa označili začiatok prvej svetovej vojny, na začiatku ktorej boli pazovské sokolské spolky, tak srbské, ako aj slovenské, najprv rozpustené a následne zakázané. V prvom období úrady zhabali kone, dobytok a krmivo pre nich a čoskoro v lete 1914 začala mobilizácia (Janko, 1991, s. 59).

Srbi a Slováci, Sokoli, odchádzajú najprv na východný front, potom na srbsky a nakoniec na taliansky, kde, kedykoľvek im to okolnosti dovolili, prechádzali do spojeneckých radov, hlavne ruských a srbských a nakoniec organizovali československú dobrovoľnícku légiu, pri vytvorení ktorej sa podieľal aj Pazovčan Ferdinand Klátik a ktorá sa stala základom neskoršieho vytvorenia armády oslobodeného a zjednoteného Československa (Janko, 1991, s. 59).

„Predvojnové plody sokolského úsilia oboch spolkov neostali bez výsledkov, pretože mladší sokolskí snaživci, vychovaní v sokolskom duchu, bojovali a hynuli počas svetovej vojny ako dobrovoľníci a legionári v radoch bratského vojska na Dobrudži, Solúne a na francúzskom bojisku...“ (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 13).

Na rozdiel od svojich krajanov na fronte pazovskí Srbi a Slováci, ktorí vojnu strávili na sriemskej rovine, prežívali vojnové dni s obavami. Niečo väčšiu vieru vo víťazstvo srbskej zbrane mali v septembri 1914, keď sa vojská Srbského kráľovstva počas Sriemskej ofenzívy dostali do pazovského chotára:

„Bitka medzi rakúsko-uhorskou armádou a srbskou armádou na pazovských poliach sa začala 10. septembra. Silnejšie rakúsko-uhorské vojsko dokázalo potlačiť srbskú armádu, ale sa už 13. ráno stiahla smerom k Sáve...“ (Janko, 1991, s. 59). Opätovný vstup srbskej armády na sriemské územie Pazovčania čakali až do novembra 1918,

kedy súčasne s týmto procesom obnovili svoju činnosť aj sokolské spolky tak srbské ako aj slovenské, ktoré na začiatku mesiaca získalo aj svoje prvé povojnové vedenie:

„Starešina Slovenského sokola sa stal pok. Hurban Konštantín, riaditeľ Slovenskej banky, tajomníkom Hurban Vladimír evanjelický kňaz, pokladníkom Kamenár Miloslav učiteľ, náčelníkom Dolinaj Karol učiteľ a členmi výboru Zloch Pavel učiteľ, Šipci-Šagi Jozef priemyselník, Mendšan Samko obchodník, Forgáč Jozef krajčír, Ďurica Jozef obchodník, Čmelík Janko obec. notár, Brtka Patko pokladník a Babík Samko adv. solicitátor (*Pamätnica Sokolského spolku Stará Pazova 1906 – 1931*, 1931, s. 14).

Pazovskí Srbi a Slováci preukázali svoju súdržnosť aj vytvorením spoločného výboru Národnej rady, ktorého cieľom bolo usporiadať privítanie srbskej armády a v práci ktorého sa podieľali aj príslušníci sokolských organizácií. Keď srbská armáda vstúpila do Pazovy 7. novembra 1918, predniesol na uliciach mesta prejav medzi inými aj kňaz a tajomník Slovenského sokola Vladimír Hurban, ktorý pri tejto príležitosti hovoril o všeslovanskej jednote ako o najväčšej záruke víťazstva srbskej zbrane (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 15).

Slovenskí Sokoli aktívne participovali na všetkých národných podujatiach a spoločne so srbskými sokolmi modlitbami v pravoslávnych, katolíckych a protestantských kostoloch oslavovali narodeniny kráľa Petra, regenta a kráľa Aleksandra, ako aj korunného princa, neskôr aj kráľa Petra II., spolu s ďalšími významnými dátumami slovanských dejín (najmä oslavy Sviatku Svätého Sávu, Sviatku svätého Vída a svätých Cyrila a Metoda).

Pazovskí Srbi a Slováci, členovia dvoch sokolských spolkov, preukázali najvyššie slovanské povedomie a lásku, keď sa v roku 1919 intenzívne začalo rokovať o zjednotení kmeňových spolkov do jednotnej juhoslovanskej sokolskej organizácie. Na rozdiel od chorvátskych združení, ktoré neprejavili dostatočnú vôľu zlúčiť sa so srbskými spolkami^[6], slovenský sokolský spolok v Starej Pazove tento proces uskutočnil s otvorenou náručou a bez akýchkoľvek výhrad.

Totíž po Vidovdanskom sokolskom sneme v Novom Sade v roku 1919, kedy bolo prijaté uznesenie o zjednotení sokolských organizácií (Lapčević, 2025, s. 97, 104), v Starej Pazove sa začali rozhovory o tom, ako túto myšlienku uskutočniť (teda nie či je potrebná a možná, ale akým spôsobom by sa to dalo čo najrýchlejšie urobiť). Na čele týchto rozhovorov stáli zástupcovia slovenského združenia – náčelník Karol Dolinaj a zo srbskej strany Slavko Ivković ako vedúci Srbského sokola.

Celý proces zjednotenia bol dokončený za dva týždne^[7], pretože už na sviatok svätého Petra, 12. júla 1919, Srbi a Slováci defilovali ulicami Starej Pazovy ako súčasť jednotnej organizácie (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 16), ktorá sa najprv nazývala Srbsko-slovenský, potom Juhoslovanský sokol a neskôr Sokolský spolok Stará Pazova, ktorý sa po územnej reorganizácii pobočiek stal súčasťou Belehradskej župy.

3.2. V rokoch juhoslovanského sokolstva

Hneď ako sa Slovákom v Petrovci a Kysáči po skončení Veľkej vojny konečne podarilo založiť si združenia, Pazovčania nadviazali kontakt s nimi a udržiavali úzke vzťahy aj potom, čo sa ich krajanovia rovnako ako oni sami stali súčasťou jednotnej juhoslovanskej sokolskej Župy Svetozara Miletića. Pazovskí Slováci boli riadne volení do vedenia zjednoteného spolku, takže v roku 1921 nachádzame na mieste starešinu Slavka Ivkoviča, ktorého zástupcom je Karol Dolinaj, ktorý na tomto mieste zostal aj v nasledujúcom roku (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 17-18). Takto to bolo aj v nasledujúcich rokoch, keď v roku 1927 bol zvolený za starešinu Živojin Mihajlović, jeho zástupcom sa stal Samko Babík a náčelníkom Šimko Kiš (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 26).

Významný pokrok pazovskí cvičitelia-gymnasti ukázali v roku 1928, keď bol za náčelníka zvolený ambiciózny a fyzicky pripravený cvičiteľ bývalého Slovenského sokola Jozef Šerkesi, ktorý v svojej práci kladie osobitný dôraz na organizovanie verejných cvičení, na ktorých pazovskí sokoli na jednej strane preukazovali svoju pripravenosť a na druhej strane získavali nových členov.

„V júli naše združenie usporiada verejné cvičenia v miestach Vojka, Staré Banovce, Krčedin,

[6] Viac o tom: Lapčević, 2023b; Lapčević, 2023a, Lapčević, 2025 (v tlači).

[7] Na rozdiel od zjednotenia chorvátskych a srbských spolkov v Rume a Mitovici, kde tento proces nikdy nebol dokončený, pretože tamojšie chorvátske spolky namiesto vyhlásenia zjednotenia, ako to urobili srbské, vyhlásili likvidáciu, na základe ktorej sa len časť členov týchto organizácií pripojila k novoformovanej juhoslovanskej, zatiaľ čo sa časť zúčastnila na obnovení chorvátskeho sokolského hnutia v polovici 20. rokov minulého storočia.

Starý Slankamen, Belegiš, Nové Karlovce, zúčastňuje sa verejných cvičení Sokolského spolku v Kysáči, Petrovci a Batajnici, všade s pekným úspechom, najmä v Nových Karlovciach, kde bola návšteva najpočetnejšia zo všetkých uvedených...“ (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 31)

Pri príležitosti oslávienia desiateho výročia oslobodenia a zjednotenia, teda srbsko-slovenskej sokolskej jednoty, Pazovčania spúšťajú akciu, ktorej konečným cieľom je výstavba Sokolského domu ako stáleho spoločenského strediska. Na mimoriadnom zhromaždení spolku, ktoré sa konalo 11. novembra 1928, bolo prijaté uznesenie, že si pazovskí sokoli požičajú 200 000 dinárov, pričom bol zriadený aj špeciálny stavebný výbor, v ktorom boli rovnoprávne zastúpení Srbi a Slováci.

Podporu tomuto úsiliu v podobe hmotných prostriedkov poskytlo aj staropazovské politické vedenie, ktoré na túto príležitosť vyčlenilo 30 000 dinárov, rovnako ako darovala aj mitrovská Petrovaradínska majetková obec, pričom za získanie lokality v centre obce má osobitnú zásluhu Dr. Viktor Rup, advokát a člen spolku. Významnými sumami prispeli aj Belehradská župa, Hygienický ústav v Novom Sade a mnohé ďalšie inštitúcie, organizácie, súkromníci a verejní činitelia, ktorí chceli priložiť ruku k dielu, čo malo preukázať nielen stupeň rozvoja spolku a jeho silu, ale aj hodnotu srbsko-slovenskej jednoty (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 33, 335).

Architektonické riešenie pre budovu domu vypracoval a daroval pazovskému spolku významný architekt a Sokol Momir Korunović, pričom sa posviacka základov konala v roku 1930. Stavebné

práce boli dokončené nasledujúceho roku 1931 a sokolský dom dostal meno Kráľa Petra I. (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931, s. 36, 41, 48).

Paralelne s touto aktivitou pazovskí Sokoli Srbi a Slováci spustili aj stavbu pamätníka na počesť slovenských a srbských dobrovoľníkov, účastníkov Veľkej vojny, či už šlo o tých, ktorí bojovali v radoch armády Srbského kráľovstva, alebo o príslušníkov Československej légie.

Pamätník, ktorý spolu s pamätníkom vojakom Timockej divízie na Legete pri Sriemskej Mitovici (postavený 1923) predstavuje jediné pamätníkové sokolské dedičstvo v Srieme, bol postavený v tvare obelisku so štyrmi urnami okolo dekoratívneho múru. Na pamätníku sú umiestnené dosky s nápisom v srbskom a slovenskom jazyku: „Hrdinom padlým za národné oslobodenie a jednotu: 1914 – 1918. Sokolský spolok Stará Pazova“. Pamätník je dodatočne ozdobený reťazami, erbom Kráľovstva SHS, pričom na jeho vrchole stál kamenný sokol ako symbol hnutia, ktoré pamätník postavilo.

Osviacka pamätníka trvalého záväzku jednoty a uvedomenia si obete za juhoslovanské a všeslovanské zjednotenie, postaveného z kameňa, ktorý bol špeciálne dovezený z Kajmakčalanu na tento účel, sa konalo pri príležitosti výročného zhromaždenia Belehradskej župy v polovici februára 1929.

„Posviacka pamätníka prebehla veľmi slávnostne s obradom kňazov všetkých vierovyznaní, pričom v mene spolku vhodnú reč predniesol starešina. Prítomní boli zástupcovia predsedníctva min. a min. vnútra, min. vojska a námorníctva a min. školstva, ako aj

delegáti všetkých miestnych úradov a korporácií a mnohopočetné obyvateľstvo.

Po posviacke pamätníka a skončení župného zhromaždenia bol na poludnie usporiadaný spoločný obed a večer dobre navštívená a v každom zmysle úspešná akadémia. Tento deň bol skutočným dňom sokolského slávnostného zhromaždenia v našej obci“ (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*).

Už nasledujúci rok spoločnými silami Srbi a Slováci združení v Sokolskom spolku Stará Pazova 8. marca 1930 oslávili 80. výročie narodenia Tomáša Masaryka:

„Táto oslava pozostávala zo slávnostnej akadémie, na ktorej sa naplno prejavila láska a bratstvo nášho a československého národa, ako aj veľká vďaka bratovi prezidentovi za jeho prácu v prospech obidvoch národov.

Prednášku na akadémii veľmi úspešne predniesol brat Vereš Dr. Vladimír, potom veľmi pekné prejavy v duchu slovanskej vzájomnosti, bratstva a lásky predniesli prítomní delegáti všetkých miestnych inštitúcií, srbsko-pravoslávnej cirkevnej obce, Kola srbských sestier, Čítárne srbských remeselníkov, Srbskej poľnohospodárskej čítárne, Srbského roľníckeho družstva, srbského speváckeho združenia Gusle, Červeného kríža, Dobrovoľníckeho združenia a Čítacieho klubu.

Slávnosť sa skončila hymnami juhoslovanskou a československou, ktoré zaspievalo miestne

srbské spevácke združenie Gusle“ (*Pamätnica Sokolského spolku v Starej Pazove 1906 – 1931*, 1931: 39-40).

„Už nasledujúceho roku, presnejšie 3. 5. 1931, ako dar od Ministerstva školstva Československa a ako posledná výzdoba ukončenia osláv desiateho výročia oslobodenia a zjednotenia, bola na budove vtedajšej divadelnej sieni umiestnená pamätná tabuľa na počesť kráľa Aleksandra Karadorđeviča a prezidenta Československa Tomáša Garrigue Masaryka. Na tabuli z bieleho mramoru sú zobrazené podobizne obidvoch štátnikov s nápisom: „Na pamiatku oslobodenia juhoslovanského a československého národa 1918 – 1928““ (*Pamätná tabuľa Aleksandrovi I. a Masarykovi*, 9. 5. 2013).

Počas druhej polovice 30. rokov minulého storočia pokračovalo pazovské sokolstvo v rovnako horlivom plnení svojho všeslovanského poslania. Blízkosť medzi dvomi národmi nebola narušená ani počas okupácie, kedy sa mnohí členovia Sokolského združenia Stará Pazova s puškou v ruke ocitli v odbojovom hnutí.

Záver

Okupácia Juhoslovanského kráľovstva v apríli 1941 a uvedenie Sriemu pod kontrolu ustašských vrchností priniesli nový zákaz činnosti Sokolského spolku v Starej Pazove, tentoraz natrvalo, pretože po roku 1945 nové úrady neprejavili vôľu obnoviť jeho činnosť.^[8]

Hneď po vstupe do Starej Pazovy nemecké vojsko poškodilo pamätnú tabuľu na budove divadla a čoskoro ju aj odstránilo. Až do roku 1990 bola tabuľa uchovávaná v suteréne Slovenského domu^[9] a začiatkom mája 2013 po reštaurácii a konzervácii bola znovu umiestnená práve na Slovenskom dome.

Sokolský dom Kráľa Petra I. bol najprv zhabaný pre potreby nemeckého okupačného vojska a potom pre potreby nových boľševických úradov. Pamätník

postavený na počesť srbsko-slovenských dobrovoľníkov pri príležitosti desiateho výročia oslobodenia a zjednotenia po čase je značne schátraný a poškodený a čaká na reštauráciu a konzerváciu.

Keďže sa o dva roky blíži sté výročie jeho postavenia, možno je to vhodná príležitosť začať s rekonštrukciou, ktorá by Srbom a Slovákom umožnila aj dnes, o storočie neskôr, znovu potvrdiť svoju nikdy nenarušenú súdržnosť v Starej Pazove.

[8] Namiesto Sokolského spolku vznikol na podobných základoch STV Partizán, ktorý zanikol na konci minulého storočia. Osobitne zaujímavá je skutočnosť, že obnova činnosti nebola možná ani pre spolok ako ani pre Kolo srbských sestier a pod. Zákazy zavedené počas okupácie, sprevádzané konfiškáciou majetku, pokračovali aj po „oslobodení“, čím sa v dost' diabolskom zmysle prejavuje kontinuita ustašsko-nacistickej a boľševickej vlády.

[9] Tu je dôležité ešte raz popremýšľať o kontinuite ustašsko-nacistickej a boľševickej vlády a podobnosti ich ideí, aspoň keď ide o potrebu revízie histórie a celkového spoločenského vedomia.

Literatúra

Monografie

- Babiak, J. (2021). *The Sokol in Petrovac, the Kingdom of Yugoslavia (1929–1941)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Kancelarija za raseljene Slovake. [In Slovak]
- Brozović, A. (1935). *The Sokol Almanac*. Beograd: Sokolski savez Kraljevine Jugoslavije. [In Serbian]
- Dimić, Ž. (2016) *Sremski Karlovac Sokol Society Memorial 1904–2015*. Novi Sad: Prometej. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (2021). *The Creation of Yugoslavia 1790–1918*, Vol. 2. Novi Sad: Pravoslavna reč, Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Instructions to new members and generations (1932)*. Beograd: Sokolsko društvo Beograd 1. [In Serbian]
- Janko, Š. (1991). *Stara Pazova Chronicles*. Novi Sad: Muzej Vojvodine. [In Serbian]
- Lapčević, S. (2023a). *The children of the fatherland: activities and agents of Serbian and Yugoslav nationalism in (Sremska) Mitrovica 1918–1941*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Lapčević, S. (ed.) (2025). *Work of Sremska Mitrovica Serbian Sokol during the year of unification 1919–1920 (as reflected in meeting minutes and newspapers)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Popov, Ž. (2010). *Mitrovica, the Town and the People in Time*. Sremska Mitrovica: Biblioteka “Gligorije Vožarović”. [In Serbian]
- Sokolism (1929)*. Novi Sad: Minijaturna biblioteka. [In Serbian]
- Stara Pazova Sokol Society Memorial 1906–1931 (1931)*. Stara Pazova: Sokolsko društvo Stara Pazova. [In Serbian]

Články

- Lapčević, S. (2023b) ‘The Croatian Sokol’ in Ruma: in pursuit of a fatherland deserving of respect. In: N. Ninković (ed.) *Historical Archives Memorial ‘Srem’ no. 22*, Sremska Mitrovica. [In Serbian]
- Žutić, N. (2005) Serbian Sokols in Srem 1903–1929. In: N. Đurić (ed.) *Historical Archives Memorial ‘Srem’ no. 4*. Sremska Mitrovica. [In Serbian]

Internetové zdroje

- Memorial plaque to Alexander I and Masaryk (9th May 2013)*
<https://www.rtvstarapazova.rs/sr/vest.php?id=1444> (Accessed on 12th January 2026)